

PISMO ROBIJAŠA IZ SREMSKE MITROVICE

Pismo robijaša iz Sremske Mitrovice, pisano poslije poznatog, velikog februarskog štrajka glađu 1936 g., rijedak je i značajan dokument — potresno svjedočanstvo o bespoštednoj borbi jugoslovenskih komunista, još jedan dokaz o neuništivoj snazi KPJ.

Ono je nastalo u mračno doba svestvlasti šestorojanuarske apsolutističke diktature, u vrijeme kad se borba jugoslovenskih komunista u glavnjačama, brojnim kaznionama i, naročito, na robiji u Sremskoj Mitrovici vodila u uslovima koji su zahtijevali krajnje fizičko zalaganje robijaša komunista, pa čak i njihovo potpuno lično žrtvovanje.

Pismo je pisano mastilom na četiri lista obične računске hartije i nosi datum 28 maja 1936 i naslov: »Draga drugarice Ljubice«, a upućeno je supruzi robijaša Leonarda Bankera koji je pao od posljedica teškog 14-stodnevnoštrajka glađu — čuvenog štrajka koji se završio pobjedom komunista. Dio ovog pisma s fotografijom porodice Bankera, bio je prikazan na Izložbi Muzeja narodne revolucije NR Bosne i Hercegovine o borbi KPJ 1919—1941 g. otvorenoj 20 aprila 1959 g. u Sarajevu.

Leonard Banker, zvani Nardi, o čijem se liku i postojanoj borbi u pismu govori, bio je svijetla pojava radničkog pokreta predratne Tuzle, — revolucionar koji je, sa čitavom svojom porodicom, godinama aktivno i uspješno djelovao u Tuzli i Tuzlanskom rudarskom bazenu. Bio je vaspitan u vlastitoj kući od oca radnika, starog socijalističkog borca, u duhu nedvosmislene klasne pripadnosti i ljubavi za stvar radničke klase i opštenarodnog napretka. Bio je učenik nepomirljivog revolucionara i narodnog tribuna — popularnog Mitra Trifunovića-Uče. Zidarski radnik italijanskog porijekla, Leonard Banker postao je član KPJ 1919 godine i sve do smrti ostao vjeran svojim velikim uzorima i učiteljima, nepokolebljiv i u najtežim iskušenjima i, uprkos svoje krhke fizičke konstitucije, čvrst sve do svoga posljednjeg daha. Bio je izrazit primjer neizmjerne odanosti Komunističkoj partiji i njenoj ideji kojima je predano služila sva njegova porodica — otac, brat, supruga, a docnije i djeca. Bankerova kuća bila je tokom čitavog niza godina, od »Obznane« 1920 pa sve do velikih hapšenja 1932 godine, štab i centar partiskog rada i djelovanja. Kao čovjek, komunista i beskompromisni borac izvršio je presudan uticaj na čitavu generaciju mlađih komunista. Uhapšen je u poznatoj provali krajem 1932 kao član Okružnog komiteta KPJ u Tuzli i, poslije zvjerskog zlostavljanja na policiji, bio je zajedno sa ostalim tuzlanskim komunistima osuđen na pet godina robije.

Režim se naročito bio okomio na ovog tihog čovjeka nježna zdravlja, čovjeka iz koga je zračila vanredna moralna snaga, čvrstina i nepopustljivost i htio da ga uništi fizički. Prema izjavama njegovih drugova, Leonard Banker je od svih tuzlanskih komunista bio najviše mučen. »Njegova je koža, kazali su oni, postala hrapava, a ispod nje su bile rane koje su izbijale na površinu. Štrajk gladu još više je srušio izlomljeno tijelo. Da je uslijedila brza intervencija ljekara, mogao se je spasiti...« Ali, to se nije dogodilo. Jer, »režim je znao ko je Leonard Banker«. Tek na smrti bio je odveden u beogradsku bolnicu. Pa ni tada žandarmi nisu dozvolili ženi i porodici da mu se približe. U bolnici mu nije više mogla pomoći nikakva ljekarska mjera, pa ni izvršena transfuzija krvi. Leonard Banker je u njoj izdahnuo. Bilo mu je upravo 36 godina.

Kazniona u Sremskoj Mitrovici bila je potresena vijesću o njegovoj tragičnoj smrti. Bila je sva na nogama. Robijaši su održali komemoraciju na kojoj je govorio Ognjen Prica, i njihov protest je tih dana odjekivao ulicama Beograda i Zagreba na demonstracijama. Na inicijativu robijaša, njegovih najbližih saradnika, drugova i učenika Ivana Markovića Irca i Pašage Mandžića u ime svih robijaša Sremske Mitrovice napisano je i pismo njegovoj supruzi i drugarici — pismo upućeno ne samo njoj, nego, očigledno, i svojoj poštenoj javnosti.

Pismo glasi:

»Draga drugarice Ljubice,

mi smo odlučili da ti pišemo sa ciljem da tebi i ostalim ukućanima što je moguće jasnije ukažemo na to da se je drug Nardi borio za stvar radnog naroda i da je kao borac pao u toj borbi. Glavno težište našeg izlaganja biće naš život na robiji.

Na robiji se produžuje mučenje koje je počelo sa policiskom i sudskom istragom. Cilj je režima da svoje političke protivnike tjelesno i duhovno uništi. Od zlostavljanja, mračnih podruma, postova, tvrdoleža, okova, kratkih vezanja, neizvjesnih samica, zabrana primanja paketa i kupovanja nuzuzitka itd., pa do nešto blažih kazni, politički krivci su sve to preturili preko svojih leđa. Nama je sedmogodišnje robijaško iskustvo pokazalo da mi ne smijemo skrstiti ruke i čekati dok nas naš protivnik uništi. I mi smo se kroz ovih sedam godina borili. Sredstva naše borbe su bila raznolika: štrajk gladu, lupe i demonstracije, protestni štrajkovi itd. Sve te borbe smo vodili (a i vodićemo ubuduće) uz svestranu pomoć radnog naroda i ostale poštene javnosti u zemlji i inostranstvu. U toj borbi mnogi su drugovi izgubili svoje živote. To je bilo neizbježno. Mi smo produžili borbu sa još čvršćim zbijanjem naših redova i još većom borbenošću, jer mi smo znali da mi moramo izvojevati sebi bar koliko-toliko snošljive uslove na robiji.

Tako je i ovaj zadnji štrajk, u februaru 1936, kojega je Uprava izazvala oduzimanjem nekih povlastica, bio posljedica težnje režima da nam pogorša uslove na robiji. Pa i sada, kada ti pišemo ovo pismo, Uprava stalno nasrće na naš položaj. I mi ti ne možemo reći kada ćemo opet biti primorani da stupimo u borbu.

Drug Nardi je i na robiji ostao borac. Isto onako kao što je od svojih najmlađih dana radio za konačno oslobođenje radnog naroda. On je napolju ulagao sve svoje snage da bi se radni narod što bolje osposobio za svakodnevne borbe a preko njih i za veliku borbu za konačno oslobođenje. Za to je on i došao na robiju. Produžujući borbu samo pod novim uslovima, on je time dosljedno išao putem jedino mogućim za komuniste i ostale revolucionare. On je od 1933 prošao kroz mnoge borbe. U svakoj se je borbi dostojno držao. Pa i u ovom zadnjem štrajku.

Tok njegove bolesti vjerovatno ti je poznat. Mi hoćemo samo da naglasimo da je štrajk znatno ubrzao razvoj njegove bolesti koja je posljedica zvjerskog mučenja na policiji. Drug Nardi i drug Stipe Javor, hrvatski nacionalni revolucionar su žrtve ovog zadnjeg štrajka.

Hoćemo da naglasimo i to da je poslije prve operacije, kad mu još temperatura nije bila spala, upravnik banovinske bolnice nastojao da ga se otarasi. On nije nastojao da ga pošalje u Beograd iako je vidio da je bolest teška. Kada je on drugi puta prenesen u bolnicu, mi smo htjeli da zovemo advokata i specijalistu (neznajući da si ti već u Beogradu). Upravnik Kaznionice Petrović je to odbio. (To je onaj isti upravnik koji je bio u Lepoglavi avgusta 1935 kada su onako krvnički isprebijani politiki krivci, a jedan komunista ranjen). Dakle, Nardi je poslat u Beograd u zadnjem času.

Kada si ti tražila njegove stvari, nama je bilo čudnovato zašto ti nisi nikoga posjetila. Odmah smo se uvjerali da drug Nardi nije živ, te Uprava želi da zataji njegovu smrt. Sjutradan priredili smo komemoraciju na kojoj je govoreno o radu durga Nardija i ko je kriv za njegovu smrt. Uprava je komemoraciju htjela omesti, ali je naišla na čvrst otpor, te je od te zamisli odustala.

* * *

Prije nego završimo, spomenućemo nekoliko riječi o tome kako je drug Nardi gledao na odgoj svoje djece. On je nastojao da stvori od njih dobre borce za stvar radnog naroda. Ta ga je misao do zadnjeg časa prožimala. Zato ti drugarice Ljubice imaš u tome pravcu veliku zadaću. Ti trebaš da nastojiš da vaša djeca posvete svoj život interesima radnog naroda. Mi smo uvjereni da ćeš ti s njima hrabro ići putem kojim je išao drug Nardi.

* * *

Vi ste mogli dobiti kakvu-takvu sliku o robiji. Vi ste se mogli uvjeriti da mi moramo zalagati svoje živote za održavanje i poboljšanje čovječanskijeg položaja robijaša. Kao i napolju u svakodnevnoj borbi radnog naroda, tako i ovdje padaju žrtve. Ali i napolju radni narod produžuje borbu još prekaljenije i sa većim iskustvom. Tako i mi na robiji ne prestajemo sa borbom. Mi saučestvujući s vama u vašoj žalosti mnogo pažljivije pratimo kretanje neprijatelja i nastojimo da smo uvijek spremni na borbu. I sav radni narod ispunjen je mržnjom na ugnjetače koji su istrgli još jednog borca iz njegovih redova.

Mi smo ponosni na druga Nardia kao dosljednog borca za oslobođenje radnog naroda.

Sve vas drugarski pozdravljaju»

Slijede vlastoručni potpisi 136 robijaša u Sremskoj Mitrovici među kojima: Ivana Markovića Irca, Pašage Mandžića, Moše Pijade, Ognjena Price, Muje Pašića, Riste Mikičića, Ante Marasovića, Otokara Keršovanija, Tone Tomšića, Đure Pucara, Jovana Veselinova, Borisa i Sergijeja Krajgera, Oskara Davića, Svete Stefanovića — i drugih. Na dnu treće strane pisma dopisana je napomena: »Molimo te da nam javiš da li si primila ovo pismo«.

Pismo je, naime, kako se to vidi i po otisnutom žigu u lijevom njegovom uglu, bilo poslato redovnom poštom koja je išla kroz cenzuru Uprave kaznionice. Na štambilju stoji: »Kazneni zavod Sremska Mitrovica — Propis član 68 kućnog reda od 20/12 1931 broj 148420 o pisanju pisama osuđenika«.

Kako je adresant drugarica Banker pismo zaista i primila, a ona ga je i sačuvala sve do iza rata, to se i sama činjenica da je Uprava kaznionice propustila ovakvo jedno oštro pismo može smatrati i dokazom o njenoj tadašnjoj nemoći, dokazom o velikoj snazi robijaša od koje je strepjela ne samo Uprava kaznionice nego i sam režim. Kaznionica u Sremskoj Mitrovici bila je mjesto gdje se prenijela i dugo vremena vodila glavna borba između KPJ, čije su najjače snage bile vezane lancima, i režima. Ta se borba vodila u različitim i veoma teškim formama, i u jednoj, od svih najtežoj, koja je do krajnjih granica trošila snage robijaša — u formi štrajka glada.

Rezultati te uporne i besprimjerne borbe odražavali su se mnogostruko na cjelokupnoj političkoj situaciji i aktivnosti radničkog pokreta i KPJ u zemlji. Ona je davala ogromnu moralnu snagu komunistima izvan kaznionice. Ona je kaznionice pretvorila u kovačnice prekaljenih kadrova jugoslovenskih komunista.

Kaznionice iz toga vremena postaju poznate kao učionice — univerziteti Komunističke partije, centri za prevodenje i umnožavanje marksističke literature, izvori partiskih materijala i direktiva.

Da bi se to postiglo, — da bi se spriječilo fizičko uništavanje komunista na robiji i stvorio snošljiv režim dostojan političkih hapšenika — trebalo je tokom dugog niza godina voditi tu mučnu i nadčovječansku borbu, u njoj utrošiti mnogo energije i žrtvovati mnoge dragocjene živote.

Pismo robijaša iz Sremske Mitrovice upućeno drugarici Leonarda Bankera još je jedno svjedočanstvo o okrutnosti te borbe u kojoj nije bilo milosti — svjedočanstvo o uslovima pod kojima se ona vodila, pa zbog toga i dokaz o svoj njenoj veličini i o njenom značaju po čitavu KPJ i konačnu pobjedu koju je ona izvojevala.